

Fodbold mellem myter og kilder

af Jim Toft

Artiklen tager et meget personligt udgangspunkt for at vise, hvordan man (jeg) som person fortolker og forstår sig selv relativt med historiens skiftende vingesus. Dette kunne ligeså godt være et billede af fodboldspilletshistoriografi med skiftende fortolkning af fodboldspilletshistoriens psykologiske og kulturelle rolle. Efter indledningen forsøger artiklen at analysere og forholde sig kritisk til de mange myter omkring fodboldspilletshistorie. Historikeren er ofte den kedelige, der gemmer sig bag kilderne og frelst distancerer sig til et hvert teoritiltag. Artiklen gendriver (desværre) på mange måder myterne - mytologiens hverdagsbevidsthed er jo mere spændende fremfor kedelige sandheder. Artiklen er mere historisk end mytisk - men er samtidig udtryk for en kærlighed til emnet, som jeg håber skinner igennem i fremstillingen.

Fra utopi til arbejdsfordobling til utopi

Gladsaxe engang i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne:

Gladsaxe en ubetydelig og for de fleste en uvedkommende flække et eller andet sted inde omkring magtens centrum i Kongeriget Danmark - men vel alligevel kendt af de fleste som „Borgmester Erhard Jacobsens Paradis“, og hele Danmarks elektoniske medium DR's TV-byen er beliggende her i Gladsaxe midt i Gyngemosen. TV-byen var ikke eneste by der i velfærdsstatens begyndende dage blev opført i og omkring Gyngemosen. Mastodont-byggeriet „Høje Gladsaxe“ med sine ca. 2000 (totusinde) lejligheder blev smækket op i løbet af et par år - hvilket absolut kun kunne lade sig gøre ved at bygge med højmoderne præfabrikerede betonplader. Arbejdere, funktionærer og andre helt almindelige lønmodtagere var glade

- her fik man mulighed for at flytte fra Københavns brolejligheder uden bad og med fællestoilet på køkkentrappen ud til hypermoderne lejligheder med rindende varmt vand og elkomfur. En by i byen - sammenbragt fra nær og fjern og samlet i et „fællesskab“, uden at en eneste kendte hinanden på forhånd. Såvel arbejderunger som funktionærer blev stuvet sammen i lokalerne i den nyopførte skole med alle middelklassens mest moderne pædagogikker - lige fra Summerhill til ortodoks struktureret pædagogik. Et socialt og kulturelt eksperiment hvor klassens seje overlevede og de svage bukkede under, og en 4-5 stykker har i dag fast plads på en eller anden obskur samfundsinstitution.

Hele komplekset udgjorde en enklave, man egentlig ikke behøvede at forlade, hvis man da ikke var så uheldig at være voksen og have arbejde - skolen, indkøbscentret, daginstitutioner, idrætsanlæg, legepladser etc. lå indenfor rækkevidde og i selve enklaven. Rundt om bygningerne lå ca. 25 tdr. land til fri afbenyttelse for alle os unger: byggelegeplads, mose, sø, skov, mark, vold, græsplæner, parkeringsområder og vigtigst af alt 4 fodboldbaner tilgængelige og udenfor de voksne hegemonier - et sandt paradys for børn; og vi beton-unger betakkede os for de asfalterede veje, ungerne i de fine villakvarterer var henvist til.

Godt nok var vi en skrup umulig klasse, som vores mange forskellige klasselærere sagde til os (de holdt kun ca 2 år ad gangen), men fodbold ku' vi til gengæld spille. Vi var tilfældigvis samlet 3 knægte i samme klasse, der spillede på samme hold i samme klub på måske Danmarks bedste hold i de lige år 1968-1970-1972, sådan lød historien i hvert fald. Fodbold - herfra vores verden gik - alt blev tænkt i forlængelse af fodbold - hvert sekund blev udnyttet. Man løb til skole ved

at sparke en fodbold foran sig, pakkede den omhyggeligt sammen indtil frikvarteret, udfordrede de andre større klasser - efterhånden aldrig vores parallelklasser de var barne-mad - hjemturen fra skole gik også med at sparke fodbolden foran sig, hjem i gården, hvor man blot skulle stå i 5 minutter og sparke bolden op af betonvæggen, så var der efterhånden samlet nok til 2 hold, og kl. 5 stod vi mandag, onsdag og fredag til træning i klubben og kamp i week-enden, se-føli. Alt andet var ligeegyldigt - og det værste var familieudflugter i weekenden - en uudholdelig tanke at være væknet fast i et røvsygt sommerhus med voksensnak om penge og Kong Frederik med ølbøvseri og koneopvask, mens kammeraterne løb rundt derhjemme og spillede fodbold. Hele vores liv lå i forlængelse af fodbolden - hele vores stofskifte var indstillet til fodbold ... fodbold ... På en almindelig lørdag/søndag spillede vi ofte 7-8 timers fodbold, aldrig en hviledag - en ufattelig mængde selv for de skrappeste fuldtidsprofessionelle fodboldspillere. Fodbolden var en verden for sig - et realiseret utopia. Fodbolden blev et forsøg på at skabe en total ubekymrighed, som oven i købet gav prestige. Efter at vi havde banket Kenneth Brylle og kompagni fra Hvidovre i Pokalfinalen, stod der aldrig under 100 tilskuere til vores hjemmekampe - nogen gange 2-300 - et tal selv de fine ude fra AB i den anden ende af kommunen vil være glade for i dag til deres 2. divisionskampe. Hele bestyrelsen for den gamle arbejderklub Hero stod dér og drømte sig op i 1. division.

Men alt blev sprængt i stumper og stykker da vi, eller rettere nogen af os fik en snigende fornemmelse af, at vores liv, fremtid, identitet, selvfølelse, uddannelse og øldrikkeri ikke var at finde indenfor fodboldklubbens rammer. Samtidig begyndte vi at hade klubbens og trænerens stigende krav til vores efterhånden udvoksede kroppe - ja ikke blot kroppen men også livsførelsen - en omklamring selv ikke kærligheden til fodbolden eller prestigen kunne holde ud.

Københavns Universitet - Historisk Institut 1977:

Fodboldens utopi blev skiftet ud med Marx' og Maos utopiske verdener. Nu lå livet ikke

længere i forlængelse af fodbolden men Kapitalen og „Den lille røde“. Alt blev forstået, fortolket og „følt med røde øjne, røde sanser og den røde ånd“. Med Marx og Rigauer under armen forstod vi os selv og den øvrige menneskehed i den vestlige verden som ideologiskabte fremmedvæsener, hvor sportens habitus var ypperste-repræsentant for falsk bevidsthed. Sporten var skabt af kapitalens hegemoni - ikke nok med at arbejderens stofskifte blev brugt til udbytning i produktionens maksimeringslogik, men også sporten var opfundet til at reproducere arbejderens stofskifte i fritiden og ligeledes her var logikken en brug af kroppen til maksimering. Sportens stofskifte var en arbejdsfordobling. Sporten blev lagt ovenpå en 8 timers arbejdsdag.

Især den akademiske verden smøgede ærmerne op - sanserne sku' renses for kapitalens ideologihegemoni. Kulturlivet og mennesket sku' omdefineres - et tungt arbejde lå forude. Basisgrupper opstod som paddehatte, hvor man hver især bekendte fortidens synder: „Jeg har spillet fodbold siden jeg var knægt, men jeg er idag afvænnet og spiller ikke længere fodbold“. Det nye kodeord ud af moradset blev „rød sanselighed“, som langsomt „udvikledes“ i basisgrupperne. Møderne i basisgruppen blev en utrolig lettelse - en slags hjælpende hånd til for endeligt at komme over de ar, bruddet med fodboldens utopia havde givet. Afsavnet af klublivet, kammeratskabet, legen med klatten, den intense stemning omkring de vigtige fodboldkampe blev lettere at holde ud og sige definitivt farvel til. Nu om dage vil det nok hedde „et slags sorgarbejde“.

Tiderne skifter

Arrene sad dybere end som så - fodbolden lå stadig og flød rundt i årerne på os tossede fodboldidioter. Da fag- og ideologikritikken sprang ud i psykosser (det findes der faktisk mange eksempler på), fik man efterhånden en dulgt fornemmelse af, at noget var galt. Tiderne skiftede og næste slogan blev at vende tilbage til sine egne kulturelle rødder og sanser (de skulle ikke længere være „røde“), og her fik fagkritikkens egentlige helt: arbejderkulturen en ny renæssance. På forla-

get „Tidernes skifter“ kom Hans Jørgen Nielsens „Fodboldenglen“ i 1979 - en nøgen skildring af mænd, fodbold, venstrefløjsmiljø og arbejder(krops)kulturen, hvor alle os „fagkritikere“ efter at have læst bogen, sad tilbage med en ubehagelig fornemmelse af ramthed. Bogen var et bagholdsangreb på den „røde sanselighed“, den forstokkede venstrefløjsakademiker og hykleriet. Den var en varm og kærdkommen beskrivelse af et drengemiljø, fodboldmiljø og arbejdsmiljø i 50'ernes Danmark på Amager og en kærdkommen og nøgtern beskrivelse af venstrefløjsmiljøet i 60'erne og 70'erne. Den akademiske koldstrøm mod sport blev pludselig trængt tilbage og paradoksalt nok kom opgøret fra en af de mest seje bastioner mod sport nemlig fra det akademiske venstrefløjsmiljø selv 1). Arbejdsfordoblingsperspektivet blev forladt, og vejen for et nyt utopia omkring sporten (fodbolden) var banet.

En af de afgørende banebrydere var Niels Kayser Nielsen med sin artikel „Sport, Kultur og Utopi“ i 1981 2). Et mere realistisk og rummeligt perspektiv på sporten (fodbolden) blev præsenteret i en skarp analyse af sportens dobbelthed: at den er utænkeligt forbundet med industrialisering og kapitalisering. og at den rummer repressive og disciplinerende elementer på den ene side og frigørende, kreative og utopiske kim til fremtiden uden repression og udbytning på den anden. Fodboldspillet blev et såvel teoretisk som historisk eksempel herpå. Vi (os fagkritikere) ku' med god samvittighed begynde at spille fodbold igen, og det væltede ind med indmeldelser i fodboldklubberne, og nye akademiske fodboldklubber dukkede op i Dansk Arbejder-Idræt. Så trillede bolden igen.

Hele denne historie kan vel bedst betegnes som en slags akademisk rodløshed i relation til fodbold - et post-moderne træk som en mere nymoden betegnelse indenfor vores „kropsområde“ ville kalde det og måske mere præcist en føljeton i den akademiske verdens identitetskrise, når den skal forholde sig til noget kropsligt/psykologisk. Og her lader den post-moderne diskurs i øvrigt ikke meget tilbage sammenlignet med ideologikritikken, når det gælder defaitisme.

Hvis defaitisme-synet på kroppen og sportens område forlades, og der i stedet fokuseres på teorier, der peger fremad, er der i realiteten indenfor fodboldspillet historiske udvikling kun produceret to teoritilgange på området: fodboldspillet socialhistorie: dvs. sammenhæng mellem social bevidsthed/erfaring og fodboldspillet udvikling 3) og fodboldspillet forstået som utopisk fænomenologi 4). Disse teorier er så til gengæld blevet brugt (og misbrugt) flittigt i alle akademiske fremstillinger om fodbold, og var egentligt også udgangspunktet, da undertegenede i 1988 på Historisk Institut tog fat på specialeafhandlingen. Teorierne skulle verificeres af „historikeren“- hverken mere eller mindre.

Afslutningsvis vil jeg understrege: Når denne „historie“ indledes på denne måde, er det for at vise, hvor teoretisk variende og hvor subjektivt udgangspunktet har været indenfor den akademiske verdens forhold til sig til fodboldens samtid og historie om FODBOLD. - Men det er jo rart at se, at hjertet banker. Men det gør det også sværere at kritisere hinanden, fordi det et eller andet sted også rammer personlige projektioner.

Myter, teorier, kilder og kildekritik

Jeg vil i denne artikel koncentrere mig om fodboldspillet tidlige opkomst. De få eksisterende teorier og historiske fremstillinger er stort set blevet udviklet på baggrund af ganske få kilder og historisk bearbejde, hvilket har afstedkommet mange myter, forkerte periodiseringer og heraf også mange forkerte antagelser. Når der tales om fodboldspillet tidlige historie, er der i virkeligheden tale om København. Spillet opstod i København med spæde kim i 1883 og fik først rigtig fodfæste omkring århundredskiftet og fremefter. Fodboldspillet slog ikke igennem i provinsen før efter århundredskiftet og det historiske fortrin, som de københavnske klubber havde, betød en total dominans ikke blot af spillet, men også en total dominans organisatorisk i Dansk Boldspil-Union (DBU) og Københavns Boldspil-Union (KBU) frem til 2. verdenskrig. Spillet og organisationerne fik en kraftig kulturel

og social slagside med et overklassedomineret hegemoni, hvilket i virkeligheden var et af de helt afgørende forhold, der gjorde dannelsen af DAI mulig i 1929. De små og arbejderdominerede klubber havde på det tidspunkt fået nok af DBU og KBU. Arbejderklassen begyndte imidlertid meget sent at dyrke fodbold, faktisk først omkring år 1900 - og en af de mange myter er, at arbejderklassen spillede fodbold i spillets meget tidlige historie, hvilket jeg efter bedste evne vil forsøge at gendrive i artiklen. En anden myte er, at arbejderklassen introducerede sammenspillet i fodbold med baggrund i en social erfaring og solidaritet i produktionsproces og fagforeninger, mens borgerdyret dribblede egoistisk rundt med fodbolden grundet overklassens individualistiske habitus og først begyndte at spille sammen, fordi de var tvunget dertil af arbejderklassens sammenspil. Den historiske virkelighed er omvendt. En sociologisk differentiering og periodisering af fodboldspillet udbredelse, og sociale nedsivning er aldrig tidligere foretaget på baggrund af et historisk materiale (faktisk udelukkende på baggrund af gisninger og spekulationer), hvilket artiklen også vil forsøge at råde en smule bod på.

Boldsportens og fodboldens begyndelse i Danmark

Da sportsbevægelsen slog igennem på kontinentet i slutningen af det 19. årh. og senere den olympiske bevægelse, var den dybest set en borgerlig/aristokratisk avantgardebevægelse indenfor kropskulturens område - det moderne menneske skulle formes og socialiseres ind i de nye tiders udviklingssyn og habitus. De nye industrielle og urbane betingelsers kaos med traditionsopløsning og kulturbrud gav en efterspørgsel efter nye dannelsesidealer, som sporten som industrikultur var indbegrebet af. Den pædagogiske fortrop med skolelærere, læger, officierer, embedsmænd, industrimagnater, finansfolk, fagforeningsbosser etc. tog opgaven op med seriøs grundighed. De „rene“ sportsdiscipliners gennembrud som hestevæddeløb, kapsejllads, kaproning, atletik, kapsvømning etc. smittede efterhånden af

på områder som gamle boldlege, der langsomt forsøgtes sportificeret. De første sportificerede boldspil vi kender til i Danmark, var langbold og cricket. Langbold var en del af en selskabelig omgangsform i de „finere“ kredse, som Anna Andersen Sellerup beskriver det i sin familiebog om sangforeningen „Danmark“, der mødtes og spillede langbold på Østerfælled i København i forbindelse med deres sammenkomster 5).

Den første boldsportsforening vi kender til, er den Københavnske Boldspilklub fra 1866 6). Klubben spillede udelukkende cricket og langbold. Vi kender ikke så meget til dens sociale sammensætning, men underskriverne af indledningen til den vejledning i cricket og langbold, som klubben spillede efter, var udfærdiget af fuldmægtig Schumacher fra Krigsministeriet, kaptajn Hoskjær og grosserer Hansen 7). Cricket og langboldspillet havde ikke tag i den københavnske befolkning (overklasse). Klubben uddøde hurtigt, og i 1876, da andre borgere i København stiftede Københavns Boldklub (KB) som en langboldklub, var denne klub faktisk eneste eksisterende boldsportsklub frem til 1884. Langboldspillet slog aldrig igennem som foreningsspil (men gjorde det dog i folke- og realskolerne). Spillet blev opfattet som for langsomt og stillestående 8). Så forsøgte kvindegymnastikkens fader og krigsassessor Paul Petersen i den nye tids ånd at introducere et nyt langboldspil i midten af 1880'erne, hvor man ikke talte point, men talte kampen i tid. De, der var længst i leg (inde), vandt over det hold, der havde været længst i uleg (marken). Spillet blev talt i 1/4 minutter 9). Men så opstod det groteske forhold, at uleg-holdets opgiver skyndte sig at give bolden op uden, at slåeren var på plads for at undgå tid i uleg. Spillet døde da også hurtigt ud.

KB fra 1876 indførte i 1878 cricket på programmet. KB havde imidlertid ingen andre modstandere i København, og spillet havde svært ved at slå igennem. Selv staten forsøgte at få spillet introduceret via cirkulærer for samtlige af landets lærde skoler første gang i 1866 og senere i slutningen af 1870'erne og senere i 1887, hvor spillet efterhånden begyndte at blive kendt 10). Spillet havde svært ved at bide sig fast og overle-

Billed af Københavns Fælled taget omkring århundredeskiftet - endnu inden fælleden blev til Fælledparken. Triangeln ses i baggrunden.

vede på Sjælland kun på de berømte overklassekostskoler Sorø, Birkerød og Herlufsholm 11). Især Sorø Akademi blev storleverandør af cricketspillere til KB i slutningen af 1870'erne og 1880'erne. KB var eneste cricketspillende klub frem til 1884 i København, og den eneste modstander KB havde i denne periode var kostskolerne 12).

KB var en initiativrig og ihærdig klub. På foranledning af KB's egen formand Frederik Markmann - den senere amtmand i Viborg - udsendte klubben i 1881 cirkulærer til de københavnske skoler, hvor klubben tilbød instruktion af spillet på skolerne. Interesserede elever blev inviteret til træning i KB, og ca. 80 elever meldte sig ind i klubben, og herved så Danmarks første ungdomsafdeling i en boldspilklub dagens lys.

Fodboldspillet's første år i Danmark

KB besluttede i oktober 1878 at tage fodboldspillet op som aktivitet i klubben som en slags alternativ beskæftigelse til cricket i vintermånederne, hvor det var umuligt at spille cricket 13). Fodboldspillet fik aldrig

rigtigt bid blandt klubbens medlemmer, men klubben besluttede imidlertid ved indgangen til næste fodboldsæson at arrangere en opvisningskamp på Dyrehavsbakkens Eremitage-slette i september måned som et propagandafremstød for fodboldspillet. Deres regler, man spillede efter på dette tidspunkt, var mere rugbylignende end egentlige fodboldregler. Spillet døde fuldstændigt ud i KB blandt seniorerne - faktisk helt frem til efteråret 1886 14). Den eneste form for fodboldspil, der levede i København frem til 1886, var KB's forsøg på at introducere spillet i den ovennævnte ungdomsafdeling for cricket. I 1882 fik KB oversat et nyt sæt fodboldregler i kraft af deres personlige kontakt med England. Ungdomsafdelingen spillede efter disse regler i vinteren 1882/83 og året efter sendte KB's bestyrelse en oversættelse til Birkerød kostskole og fik arrangeret den første fodboldkamp i Danmark i december 1883 mellem KB's ungdomsafdeling og Birkerød kostskole på Rosenborg eksercerplads. Der findes en oversættelse af 1882-reglerne på Rigsarkivet, og af reglerne fremgår det klart, at fodboldspillet stadig havde mange elementer af rugby i sig. Det

var eksempelvis stadig lovligt at gribe bolden med hænderne ude i marken, hvor man ved en sådan gribning opnåede frispark. Desuden fandtes der ingen klar definition af hårdheden i spillet og dermed frispark under spillet. En anden og meget vigtig regel for diskussionen af selve spillets udvikling og vurdering af sociale bevidsthedsmodaliteter i spillet som fænomnologisk forståelse, således som Hans Jørgen Nielsen har præsenteret teorien om sammenhæng mellem stil og social erfaring, er off-side-reglen. Off-sidereglen fra 1882 foreskriver, at boldholderen ikke må spille bolden længere frem på banen til en medspiller, uden at en modspiller først har berørt bolden. Dette fik den konsekvens, at boldholderpartiet nødvendigvis måtte dribble bolden frem eller foretage et spark med bolden op af banen for at komme frem. Hvis bolden blev sparket frem måtte medspilleren ikke røre bolden førend en af modstanderens spillere havde berørt den (dog bortset fra den som havde sparket bolden frem). Denne regel fra 1882-udgaven er selvfølgelig en reminisens fra rugbyspillet. Denne regel faldt først bort med introduktionen af de nye regler, som kom i 1886. Jeg vil senere vende tilbage til denne facet af spillet i diskussionen af appliceringsværdien af den af Hans Jørgen Nielsen introducerede teori på dansk grund i 1978, som faktisk samtlige akademiske fremstillinger om fodboldspillets udvikling har benyttet sig af sidenhen.

De første seniorfodboldkampe i 1887 i København

Fra 1884 begyndte de øvrige cricketklubber ud over KB at dukke op: Fredericia-Studenternes Cricketklub (studenter i København til minde om deres latinskole i Fredericia - den senere Akademisk Boldklub AB), Frederiksberg Boldklub (på officerskolens terræn på Frederiksberg slot), Polyteknisk Boldklub (slog sig i 1889 sammen med Fredericia-Studenternes Cricketklub og kaldte sig herefter AB), Melchioraner-Skolens Boldklub (en friskole i København - blev senere til B 93) alle i 1885 og Fremskridts-Klubbens cricketklub i 1886 (stiftet af ledende venstrefolk fra det nye by-borgerskab i København

- blev til Boldklubben Frem året efter. Det var ikke bønder, der spillede i denne klub, som Anders W. Bertelsen fejlagtigt antager i sin bog Frispark - ikke alle venstrefolk er bønder!).

Da KB's bestyrelse i 1885/86 erfarede, at de regler klubben spillede efter ikke var de autoriserede engelske, tog bestyrelsen via en af deres mange kontakter til det engelske samfund initiativ til at få oversat et nyt sæt fodboldregler, nemlig de autoriserede regler fra det engelske fodboldforbund FA. De nye regler blev i efteråret 1886 rundsendt til de sjællandske kostskoler og til underofficerskolen på Orlogsværftet. Den kendte sportspioner og sportsskribent W. Hovgaard var ansat på officerskolen, og KB kontaktede Hovgaard for at få sat den første seniorkamp i Danmark i stand. Kampen blev afholdt på Amager Kasernes grund d. 20. marts 1887. Interessen for kampen var stor. Man ventede spændt på, om de nye regler kunne fungere, og i hvilken grad det havde indflydelse på selve spillet. Hele redaktionen på Tidsskrift for Sport, KB's bestyrelse og interesserede officerer overværede kampen. Underofficerskolen fik lov til at stille op med 15 mand mod KB's 11 - og til trods for dette vandt KB 8-0 15).

Dette blev startskuddet til fodboldspillet i Danmark. De eksisterende cricketklubber, ved årsskiftet i København ca. 5-6 stk. ialt, spillede udelukkende cricket frem til dette tidspunkt, og KB kontaktede 2 af disse Melchioranerne og Fredericia-studerne med henblik på at spille den første fodboldkamp mellem foreninger. De 2 klubber fik lov at stille fælleshold mod KB, og kampen spilledes i det tidlige forår 1887 på Københavns Fælled. Klubberne gjorde et stort stykke propagandaarbejde for at lokke så mange tilskuere til fælleden, som overhovedet muligt. Der stod imidlertid den pågældende forårsdag en strid vind over fælleden, og kampen blev overværet af ganske få tilskuere. Umiddelbart efter arrangerede KB en kamp mellem 2 hold fra deres egen klub 2. påskedag. Klubben annoncerede flittigt for kampen, og ikke mindre end ca. 3000 tilskuere troppede op på Københavns Fælled for at overvære kampen - et mægtigt antal også efter datidens forhold 16).

Boldspil - en modesag i København fra 1887-1889

Årene fra 1887-1889 kan betragtes som boldspillet's take-off-periode. Der blev dog aldrig tale om et egentligt gennembrud for fodboldspillet, idet det faktisk begrænses til ganske få klubber i 1890'erne. Noget man skal være meget opmærksom på, er, at fodboldspillet var bandlyst om sommeren i de eksisterende cricketklubber. Cricketspillet stod over fodboldspillet, og fodbold blev oprindeligt betragtet som en slags sekundær aktivitet henlagt til vinteren, hvor det alligevel var umuligt at spille cricket. Faktisk blev tennis til at begynde med, da det introduceredes i Danmark og KB i 1882 af oberst Hoskjer, også betragtet som et vinterspil. Jørn Hansen er i et upubliceret materiale inde på samme problemstilling. Cricket var synonym med boldspil i 1880'erne. Denne sommer/kricket-og vinter/fodbold-opfattelse blev overholdt med rigiditet helt ind i begyndelsen af det 20. årh.

Fagforeningernes sportsklubber

Boldspillet var begyndt at slå igennem i den københavnske middel- og overklasse, men ikke i arbejderklassen. Hermann Trier, Erik Staal (en fremtrædende jurist og politiker i den liberale vælgerforening og medstifter af Boldklubben Frem) og den samlede redaktion på Social-Demokraten tog i fællesskab initiativ til at agitere og holde foredrag blandt arbejdere om sportens og boldspillet's velsignelse. Hermann Trier - en utrolig og mangfoldig personlighed - var i det tidlige demokratis historie en pædagogisk, politisk og kulturel begavelse og ildsjæl, og som formand for studentersamfundet fra 1882 til 1907, og som ansvarlig for den gratis undervisning af arbejdere i studentersamfundets regi, tog Trier, den ligeså berømte A.C. Meyer og Erik Staal kontakt til KB's bestyrelse for at formå KB til at stille sig til disposition med henblik på at introducere KRICKET blandt arbejderne. Den mest naturlige måde at få kontakt til arbejderne på var gennem deres fagforeninger 17).

KB stillede sig velvilligt til disposition og drog rundt i de københavnske fagforeninger for at agitere for sport og cricket sammen med Meyer, Staal, Trier og Julius Heilbuth (medejer af Landmandsbanken, veksellerer, formand og mæcen for Frem). Deres initiativ bevirkede, at der stiftedes 7 arbejdersportsklubber i foråret 1887 18). Der er her tale om Bagernes, Cigararbejdernes, Jernbanearbejdernes, Malernes, Skomagernes, Skræddernes og Typografernes Sportsklub. Samtlige klubber stiftedes som cricketklubber og deres aktiviteter begyndte i april ved cricketsæsonens begyndelse - man spillede som sagt ikke fodbold om sommeren på dette tidspunkt. Det fremgår tydeligt af Typografernes 25 års jubilæumsskrift, at boldspil var ensbetydende med cricket. Først ved sæsonens afslutning diskuterede man blandt typograferne, om man også skulle dyrke anden idræt om vinteren. Der blev stillet 3 forslag: tysk slyngbold, gymnastik og fodbold. Fodbold og gymnastik blev vedtaget. Fodboldspillet havde imidlertid ikke medlemmernes interesse og blev helt taget af programmet i 1892 og blev først taget op igen i 1912 19). Cricketspillet blev det populære blandt typografer og skomagere, især Skomagernes Sportsklub kunne bide skeer med de bedste cricketklubber. Desværre findes der mig bekendt ingen overleverede kilder fra andre end Typografernes Sportsklub. Meget tyder på, at ingen andre end de 2 ovennævnte klubber levede mere end ganske få år (de optræder ikke i nogen kategori af kilder).

Udover dannelsen af sportsklubber i fagforeningernes regi blev der i årene fra 1887-1889 stiftet en lang række af små boldklubber i København. I januar 1888 arrangerede KB Danmarks første større fodboldturnering, som afholdtes på Fælled. Der tilmeldte sig 15 klubber i alt. Tilmeldingen kostede kr. 3,50 og KB lagde kr. 20,00 i den samlede pulje til præmierne. Ingen af de 7 fagforeningsklubber tilmeldte sig. Cupturneringen gik over 4 runder og KB vandt med en samlet målscore på 40-0.

En anden begivenhed, der fik indflydelse på rækken af de mange klubber, der skød op i denne periode, må tilskrives Udstillingen i København i 1888. København skulle

være vært for „Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling“ i august og september måned. København var i disse måneder centrum for hele Europas øjne og byen summede af fremskridtets optimisme. Oprindeligt var det ikke meningen, at sport skulle præsenteres som en del af Udstillingens program. Men netop opkomsten af de mange boldklubber og ikke mindst, at Oberst Hoskjær sad i Udstillingens centrale komité og samtidig var medlem af KB fik betydning. Hoskjær fik sat sport på udstillingens program, og KB formåede at placere sig centralt i udstillingens sportspræsentation. KB skulle således gå direkte til finaleopvisningskampen i fodbold på udstillingens areal på og ved Tivoli. De øvrige tilmeldte hold måtte spille om den anden plads i finalen, og denne vandt KB som den overlegne klub i disse år.

Friluftslivet i København i 1880'erne

Egentlig er overskriften vildledende - København var på ingen måde nogen venlig friluftslivsby. I realiteten foregik al boldsport i København på militærets velvilje og velsignelse i 1880'erne og frem til 1893 (i det hele taget synes militærets rolle i den tidlige sports historie meget undervurderet). Den københavnske befolkning led under den katastrofale byplanlægning i slutningen af det 19. årh. (som følge af denne periodes kaos og boligspekulation) og har vel egentlig gjort det siden i store dele af København.

På grund af det københavnske forsvarssystem blev den københavnske befolkning stuvet sammen inde bag enevældens volds-systemer - hvilket stort set vil sige på et areal svarende til det middelalderlige København. I 1860 boede der 155.000 mennesker i boliger med grise, ænder, gæs osv. uden rindende vand, og hvor „natholdet“ sørgede for at tømme de åbne „bassiner“ med beboernes efterladenskaber, hvilket var en hygiejnisk luksursordning sammenlignet med de boliger, hvor det løb direkte ud i de københavnske rendestene 20). Årsagen til, at folk blev stuvet sammen som sild i tønde, var, at Krigsministeriet med held under stor modstand år efter år ku' fastholde løbende „Be-

fæstningsbestemmelser“ for Københavns by og befolkning. Bevæggrunden for Krigsministeriet var at fastholde arealerne rundt om København som åbne arealer, således at fjenden ikke kunne nærme sig København ubeset og beskyttet af bygninger og andet på arealet. Disse arealer var i realiteten Københavns fællede, som lå som en cirkel om København. Glacisystemet var således sidste bastion ud imod fællederne. I 1867 havde alle fået nok undtagen Krigsministeriet, som højlydt beklagede sig over sammenbruddet af militærets overordnede defensionsstrategi af København. De høje hyl og officerstandens centrale magtrolle var en af de væsentligste årsager til Danmarks største byggeskandale gennem tiderne - anlæggelsen af Vestvolden fra 1886 under Estrup, der skulle erstatte det gamle forsvarssystem af København. Frem til 1867 fandtes der faktisk ikke et eneste parkområde indenfor voldsystemet, men kun absolutismens prangende pladser (Kgs. Nytorv, Sct. Annæ Plads, Amalienborg). Ved overdragelsesforretningen mellem stat og Københavns Kommune fik kommunen overdraget Krigsministeriets voldområde, hvilket betød, at de første parker og åndehuller blev planlagt og opført i København med Wien som forbillede (Østre Anlæg, H.C. Ørstedsparken, Botanisk Have, store dele af Tivoli og Aborreparken - mellem Vesterport og H.C. Ørstedsparken), idet Wien havde været samme proces igennem 10 år tidligere 21).

Staten og Krigsministeriet fastholdt imidlertid deres rettigheder på et afgørende område, nemlig militærets hævdvundne ret til at eksercere (træne) på de københavnske fællede. Kongen overgav København samtlige fællede i 1536, dog med den ene afgørende betingelse, at krigsstyrelsen i København havde ret til at benytte dem til eksercits. Magistraten kæmpede ellers bravt for at få denne restriktion fjernet i 1867, og først i 1893 lå det fast, at militæret og krigsstyrelsen på sigt skulle flytte fra det indre København og ud til den nyanlagte Vestvold. Men først i 1904 havde magistraten og Borgerrepræsentationen frie hænder til at planlægge, hvad fælleden fremover skulle bruges til 22). I kampen mellem stat og kommune blev Københavns fællede et symbol på, hvad kø-

benhaverne manglede - et stort og sammenhængende friluftsansal. Læger, skolelærere, socialdemokrater og filantropiske foreninger førte an i kampen. Sports- og friluftsbewægelsen tilsluttede sig denne kamp.

Baggrunden for DBU's stiftelse maj 1889

Den væsentligste baggrund for stiftelsen af DBU 18. maj 1889 var de manglende muligheder og arealer til dyrke fodbold og cricket på. For at få lov til at benytte fælleden måtte klubberne søge Københavns krigsstyrelse ude på citadellet om tilladelse til at spille fodbold. Dette skulle gøres hvert år, og krigsstyrelsen gav klubberne lov til dette mod et symbolsk gebyr på en årlig rente på kr. 1,00. Boldspillene havde dog svære problemer. For det første havde landsbyerne og Københavns borgere stadig ret til at lade heste og køer græsse på fælleden. Dette betød, at klubberne selv måtte stille mål op og tage dem ned efter træning. Og inden dette kunne gøres skulle banen først ryddes for heste, køer og deres efterladenskaber. Militæret gav også KB, i en kort periode i 1880'erne, lov til at benytte eksercerpladsen på Rosenborg slot, som imidlertid var anlagt med sten og grus, hvilket selvsagt gjorde utrolig ondt at falde i, og bolden havde desuden uforudsigelige opspring. Desuden opnåede cricketklubben Frederiksberg Boldklub (den har intet med den i dag eksisterende klub at gøre) lov til at spille på Frederiksberg Slots eksercerplads, hvor det samme gjorde sig gældende som for Rosenborg eksercerplads. Boldspillet udfoldede sig derfor i høj grad på militærets velvilje frem til 1893. Først efter 1893 kunne klubberne benytte fælleden uden problemer og militærets tilladelse.

1. maj 1889 udløb aftalen mellem Krigsministeriet og Københavns magistrat om militærets ret til at anvende fælleden som træningsareal. Under genforhandlingen tabte magistraten atter engang kampen om at få restriktionen fjernet. Umiddelbart før genforhandlingen mellem staten og kommunen om Københavns fælled offentliggjorde KB's formand Frederik Markmann

en artikel i Dansk Sportstidende 23). Markmann gør i artiklen opmærksom på, hvor dårlige betingelser såvel sporten som friluftslivet har i Danmark og især i København. Han stillede derfor krav om, at staten og kommunen skulle afsætte 20-25 tdr. af fælledens samlede 220 tdr. til rådighed for boldsporten i København. 4 tdr. af de 20-25 tdr. skulle afsættes til „en indhegnet mønsterværdig spilleplads for een eller flere klubber“, som skulle afsætte midler „til dennes realisering“ 24). Markmann blev imidlertid skuffet. I slutningen af april stod det klart, at staten ikke ville afgive rettigheder eller arealer til kommunen eller sporten. I al stilhed indkaldte KB en lille men magtfuld gruppe af klubber til møde om lovudkast til stiftelse af DBU 25). Det er værd at notere sig, at Markmann allerede på dette tidspunkt har en inddeling af boldklubber i forskellige kategorier for øje: nemlig *baneejende klubber* og *fælledklubber*. Dette blev et centralt tema, da inddelingen i baneejende og fælledklubber langsomt blev realiseret frem mod århundredskiftet, hvilket gav anledning til heftige politiske slagsmål mellem disse to grupper af boldklubber - mere om det nedenfor.

Den lovforberedende gruppe bestod af 5 klubber: KB, Frem, Melchioranernes Boldklub (det senere B 93), AB og Haabet. Haabet uddøde i 1891 og kom aldrig til at spille nogen rolle. Men de resterende 4 klubber blev det senere så berømte „Stævnet“ (dvs. de baneejende klubber). Gruppen udsendte invitation til i alt 86 boldklubber fra hele landet heraf 48 fra København, hvilket sandsynligvis var samtlige klubber, som gruppen havde vished om. Der mødte 26 klubber til den stiftende generalforsamling: 20 fra København, 5 fra Jylland og 1 fra Sjælland (Ordrup Kostskole) 26).

DBU - et københavnsk magtanliggende

Den københavnske initiativgruppe stillede forslag om bestyrelsessammensætning, der ville give de københavnske klubber klar overvægt, hvilket især de jyske klubber modsatte sig. Der opstod således allerede fra begyndelsen et modsætningsforhold mel-

lem København og Jylland. Udgangen på mødet blev et kompromis, der trods alt alligevel gav københavnernes flertal. Det blev besluttet, at der skulle sidde 7 medlemmer i bestyrelsen: 3 fra København, 2, fra Jylland, 1 fra Sjælland og 1 fra de øvrige øer (Lolland, Falster og Fyn). Af de 26 fremmødte klubber tilsluttede der sig kun 10 klubber til DBU, 4 klubber fra Jylland (Aalborg, Horsens, Viborg og Kolding), hvor 2 af disse udelukkende spillede cricket, og 6 klubber fra København der alle spillede både cricket og fodbold. De 2 sidste pladser i bestyrelsen fra Sjælland og Øerne blev derfor ikke besat, og blev det aldrig før efter indførelsen af den nye struktur i DBU i 1903. De københavnske klubber fik derfor absolut flertal i bestyrelsen (3 ud af 5 pladser) og københavnerklubberne skulle samtidig udgøre det stående forretningsudvalg. Allerede i begyndelsen af 1890'erne mistede DBU totalt kontakt til de jyske klubber (27). DBU blev derfor udelukkende et lokalt københavnsk anliggende fra 1890-1903. Jyderne tog konsekvensen af forholdene og stiftede deres egen KRICKET-union - JBU i 1895.

DBU som interesseorganisation

Baggrunden for stiftelsen af DBU var, at boldsporten ikke havde arealer at dyrke sin sport på, og netop dette spørgsmål optog det meste af DBU's arbejde til at begynde med. Boldsporten og sporten i det hele taget havde ikke samme betydning og anerkendelse som gymnastikken og skytteorganisationerne, som endog havde plads på statens finanslov (28). DBU forsøgte at få politisk anerkendelse ved ansøgning om tilskud på finansloven 1890/91 på et ydmygt beløb på kr. 3-500,00, hvilket blev afslået med begrundelse om, at sport er en privat sag, mens skytte- og gymnastikbevægelsen derimod var en nationalsag (29). Efter stiftelsen i 1889 indledte DBU et samarbejde med københavnske filantropiske selskaber, der ligeledes arbejdede på at etablere friluftarealer. Men lige lidt hjalp det - til trods for at presset efterhånden kom fra alle sider i det københavnske kulturliv. Det højredominerede regimenter på Københavns rådhus med de

københavnske storborgere i spidsen havde ikke til sinds at sælge ud eller give jord væk, som kunne udnyttes til udbygning af boligmassen. Først da Socialdemokratiet og de liberale vælgerlister fik flertal i borgerrepræsentationen i 1898, og den første socialdemokratiske overborgmester i 1903 i magistraten fik idrætten og sporten ørelyd i det politiske system. Sport var og blev en privat sag - jo ny-liberalismen havde godt tag i ideologierne blandt storborgerne.

DBU's historie fra 1889 og frem til 1903 er ikke nogen lykkens historie. Faktisk formåede DBU kun at leve op til én af dens målsætninger - nemlig iværksættelse af en fodbold- og kricketturnering med ensartede regler. DBU's erklærede mål var at organisere boldsporten i hele landet, og DBU bestod jo faktisk udelukkende af københavnske klubber frem til 1903. Fra DBU's første år og frem til 1903 havde DBU kun mellem 5-9 københavnske klubber organiseret. For det andet opnåede DBU ikke offentlige tildelinger som Gymnastik- og Skytteorganisationer gjorde. For det tredje opnåede DBU ikke faste arealer at spille på i København - dette skete først i 1904.

Fodboldspillets udbredelse i København 1887-1911

Der eksisterer efterhånden en del historiske fremstillinger, der behandler fodboldspillets tidlige historie (Ove Korsgaard, Karl Christensen, Anders W. Bertelsen, Ebbe Hansen, Claus Nørregaard og Hans Bonde). Kendetegnende for disse fremstillinger er, at deres egentlige formål *ikke* har været at beskrive og analysere fodboldspillets tidlige historie, men at beskrivelsen af den tidlige fase blot har været brugt til perspektiveringer, der har tjent andre formål i disse omtalte fremstillinger. Det ligger som en urokkelig implikation, at fodboldspillet har gennemgået en jævn fremadskridende udvikling fra KB's første præsentationskamp i 1879 og fremefter. Desuden har det været underforstået, at arbejderklassen fra første færd har været en aktiv del i denne udvikling. Udviklingen har derimod været ganske ujævn og i store perioder frem til århundredskiftet totalt domineret af den københavnske overklasse.

Ved en nøje gennemgang og analyse af samtlige kildekategorier, som nærværende artikel bygger på, skal det ene øje voves ved at opstille følgende periodisering af fodboldspillets udbredelse i København frem til mellemkrigsperioden 29).

1878-1886: Kostskolefodbold og fodbold i KB's yngre afdeling

1887-1892: Fodbold - en københavnsk modesag

1893-1898: Kriseperiode, som næsten totalt udslettede fodbold i København

1899-1902: Fodboldspillets etableringsperiode, og den er landsdækkende

1903-1939: Fodbold bliver en massebevægelse.

1878-1886: Staten forsøgte ved tidligere omtalte cirkulærer at indføre fodbold og cricket på de lærde skoler i hele Danmark. På Sjælland lykkedes det kun på Sorø Akademi, Herlufsholm- og Birkerødskostskoler. I 1881 dannede KB en yngre afdeling for cricketspillere, som de rekrutterede i de københavnske skoler. Denne yngre afdeling spillede fodbold om vinteren. Udover fodbold i skoleregii og i KB's yngre afdeling (som også var dannet i skoleregii) fandtes der ikke fodbold i København. 1887-1892: Fra at der kun var 4-5 klubber i begyndelsen af 1887 til, at der i midten af 1889 eksisterede ca. 50 boldspilsklubber, vidner om en eksplosionsagtig udvikling, som set i bakspejlet kan være utrolig svær at forklare. Det kan siges med ret stor sikkerhed, at der i København fra 1893-1896 fandtes utrolig få klubber velsagtens mellem 5-8 på samme tid. Hvorfor slog fodboldspillet pludselig igennem fra foråret 1887 og frem til foråret 1889 - efter at boldspilspionerer gennem en lang periode på ingen måde havde fået fodboldspillet til at fænge i den københavnske befolkning? Og hvorfor er fodboldspillet næsten totalt uddøet i midten af 1890'erne? Der findes en række forhold, der kan have gjort sig gældende.

For det første har en stor del af de ca. 50 klubber, der eksisterede i København været klubber stiftet på folkeskoler, real- og latin-skoler, universitet, seminarer, friskoler etc. 30). Hvor mange af disse 50 klubber der er stiftet i denne sammenhæng er umuligt at

si, men jeg har ved registreringen og gennemgangen af samtlige kildekategorier noteret alene 14 klubber, der er stiftet i skole- og uddannelsesammenhæng, og der har ganske givet været mange flere, som jeg blot ikke er støt på.

For det andet har udstillingens fremskridtsånd i København 1888 utvivlsomt smittet af. Især fodboldspillet fik en fremtrædende rolle i udstillingens præsentation af sportsgrene eksempelvis spillede five-a-side-finalen på udstillingens grund i Tivoli. Fodbold blev en modesag - og som modesager er - de er flygtige.

For det tredje nævnes det i DBU's forhandlingsprotokoller fra 1889, at dobbelt og tredobbelt medlemsskab var et stort problem for unionen, som ikke tolerede medlemsskab af mere end een klub 31). Her skal man huske på, at DBU-klubberne (som var de største) anså fodbold for at være et vinterspil og cricket et sommerspil, og det var forbudt medlemmerne at spille fodbold om sommeren i klubregii. Det har således været oplagt, hvis man ville spille fodbold om sommeren selv at stifte eller blot være medlem af en fodboldspillende klub udenfor DBU's regi.

For det fjerde skal man være opmærksom på, at DBU var en union for både cricket- og fodboldklubber, og en del af disse må formodes kun at have spillet cricket eksempelvis sportsklubberne stiftet i fagforeningsregii og Melchioranernes Boldklub samt ØB (sammensluttedes i 1893 som cricketklub i B 93).

DBU tæt på udslettelse i midten af 1890'erne

Fra 1893 og frem til slutningen af 1890'erne kom fodboldspillet ind i en massiv krise og afvandring. KB og Frem er eneste klubber, der har bevaret medlemsprotokoller fra disse år. Af protokollerne kan det ses, at der i denne periode indløb sribes af udmeldelser. Boldklubben Frem måtte helt indstille deres aktiviteter i 1895/96. Året før tilmeldte der sig kun 3 klubber til DBU's fodboldturnering (Frem, KB og AB), og da Frem meldte fra til næste års turnering var der kun AB og KB tilbage. DBU, som således kun bestod af

to aktive klubber, spurgte B 93, som på daværende tidspunkt kun spillede cricket, om de ville forsøge sig med fodbold og stille op i turneringen 1895/96, hvilket klubben gjorde 32). I perioden 1893-1897/98 eksisterede der med meget stor sandsynlighed ikke mere end 5-8 boldklubber i København på samme tid 33).

Fodboldens krise var ikke sportsbevægelsens krise. 1890'erne var gennembruddet for mange sportsgrene og -klubber. Der opstod i denne periode kraft-, fod- og især cykelsportsklubber. Især cykelsporten var inde i et kæmpe opsving - måske den nye modegrille i midten af 1890'erne som afløser for den gamle modegrille fra 1880'erne; nemlig fodbold?

Spørgsmåleter, om der eksisterede uorganiseret fodbold i denne periode? Ganske givet - men al sandsynlighed taler for i et meget lille omfang. KB's overklassehegemoni havde sat sig igennem i DBU på dette tidspunkt, og det kunne være oplagt, at arbejdere, funktionærer, osv. derfor organiserede eller selv etablerede fodbold. En gennemgang af Socialdemokraten i årene 1895, 1898 og 1900 og Politiken samt Berlingske Tidende i årene 1898 og 1900 giver ingen vidnesbyrd om dette. Konklusionen må være, at fodboldspillet og DBU i denne periode var inde i en dyb krise.

Et forsøg på at bestemme fodboldspillets sociale herkomst

Det er desværre ganske få klubber, der har været opmærksomme på at bevare deres gamle arkiver. Ved en gennemgang af samtlige klubbers arkiver stiftet før 1911 i København findes der i dag kun 3 klubber med medlemslister fra før eller lige omkring århundredskiftet nemlig Frem, B 93 og KB. Som ovenfor antydet udgjorde disse 3 klubber sammen med AB den faste kerne fra fodboldspillets gennembrud og frem til 1900-tallet. Kilderne til de mange små klubber fra årene 1887 til ca. 1891/92 er gået tabt. Meget tyder dog på, at hovedparten af disse udgår fra uddannelsesmiljøet i København. Disse klubber har ganske givet været små, sand-

synligvis med 20-30 medlemmer som hovedregel og med medlemmer optrædende i mere end een klub 34). De store klubber var også dengang de 4 ovennævnte klubber. Disse 4 klubber udgjorde senere det såkaldte „Stævnet“, som stort set leverede samtlige landsholdsspillere frem til efter 2. verdenskrig, og klubberne havde samtidig en størrelse, der gjorde det muligt at arrangere internationale kampe i København.

Boldklubben FREM er ofte blevet kaldt arbejderklubben, og en enkelt forfatter har endog betegnet klubbens medlemmer som bønder, fordi klubben i 1886 blev stiftet af Venstrefolk i København 35). Klubben blev imidlertid ikke stiftet af 1. generationsarbejdende bønder i København, men af det nye liberale industriborgerskab.

KØBENHAVNS BOLDKLUB har sammen med Frem - bevaret komplette medlemslister i årene 1892/93 med tituleringer ud for medlemmerne. Desværre er medlemslisterne i Boldklubben af 1893 (B93) gået tabt i de første år klubben levede, men klubben har bevaret komplette lister fra 1901 og fremefter. Det er derfor muligt at rekonstruere disse klubbers sociale sammensætning. Der er valgt en inddeling i 3 sociale grupper: en såkaldt overklasse, en middelklasse og en arbejderklasse 36).

Det skal med det samme understreges, at i tallene for både KB og B 93 indgår klubbens tennismedlemmer, som ganske givet udgjorde ca 3/4 af det samlede medlemstal. Ligeledes gælder det, at for alle 3 klubbers vedkommende skelnedes der ikke mellem cricket- og fodboldspillere, således at fandtes der spillere som udelukkende dyrkede cricket tæller disse personer også med i tallene. Trods dette faktum var KB fodboldmastodonten, som ingen kom op på siden af med B 93 som den urørlige næststørste.

Akademisk Boldklubs (AB) medlemslister for denne periode er desværre gået tabt. Men AB havde i sine love helt frem til 1964, hvor klubben flyttede fra byen ud til Bagsværd, indføjet et krav om, at de enkelte medlemmer enten skulle være indskrevet på en højere læreanstalt eller have taget afgangseksamen fra en sådan. Ud fra de præmisser, der er opstillet i kriterierne for

	KB	KB	B 93	B 93	FREM	FREM
	antal	%	antal	%	antal	%
overklasse	424	82	182	67	13	16
middeklasse	71	14	75	28	35	42
arbejderklasse	20	4	13	5	53	42
I alt	515	100	270	100	83	42

skema 1.

den sociale kategorisering i ovenstående inddeling, er AB at betragte som tilhørende gruppen under overklassen. AB havde i følge DBU's protokoller i 1898 77 medlemmer. Da AB tog tennis på programmet efter århundredskiftet, steg klubbens medlemssantal drastigt 38).

Det kan derfor, med få modifikationer, konkluderes, at størsteparten af de udøvende fodboldspillere i fodboldspillets tidlige historie kom fra overklassen. Modifikationen der står tilbage er, at vi intet ved om ca. 10-15 af de i alt 50 klubber i København, der eksisterede i årene fra 1887-1889/90, blot at disse hurtigt uddøde og tilhørte gruppen af småklubber. De resterende klubber, hvilket vil sige størsteparten af aktivt udøvende fodboldspillere, rekrutteredes i uddannelsesmiljøet. Fra 1893 og frem til århundredskiftet eksisterede der kun 3-5 klubber ved siden af de 4 ovennævnte, som kun levede i ganske få år - ØB, der blev stiftet i 1894 (på ruinerne af Frem) er undtagelsen.

Det er derfor en forkert antagelse at betegne småklubberne fra fælleden som arbejderklubber før århundredskiftet 39). Alt peger i modsat retning, og der er under ingen omstændigheder belæg for at betragte fodboldspillet som en arbejderklasseaktivitet før omkring århundredskiftet !!!

Urbanitet, utopi og fodbold

Ideologikritikken var hård ved fodboldelskerne. Den akademiske åndelige nærhed og kropslige distance gjorde det faktisk umuligt i universitetsmiljøet at legitimere falsk bevidsthedsadfærd såsom at dyrke sport. Niels Kayser Nielsen introducerede i 1981 på dansk grund Ernst Blochs „positive“ ideo-

logikritik, som med detektivisk øje fandt kim til frihed, lighed og frigørelse i den kapitalistiske adfærd. Den kapitalaffirmative sport var ikke blot disciplinerende, men bar indogent kreative og frigørende handlemuligheder. Det høje abstraktionsniveau er forsøgt appliceret ind i forhold til en konkret historisk virkelighed, nemlig at sporten opstod i sammenfaldet mellem urbanisering, industrialisering og kapitalisering „på et tidspunkt hvor vandringer fra land til by var størst for Københavns vedkommende, dvs. i 1880'erne og 1890'erne. Fodboldspillet, fodboldklubben og fodboldkollektivet blev en industriel enkulturerende for landindvandrerne og 1. generationsarbejderen, hvor rødderne tilbage til landet, den frie natur og det tabte fællesskab kunne udledes og opleves i fodboldens verden som regressiv længsel i bylivets fornødelse og undertrykkelse 40).

Den mere humane fortolkning af sport og fodbold gav anledning til en nærmest total ukritisk akademisk brug af teorien, hvor fortolkningernes overdrev er størst i Anders W. Bertelsens best-sællert „Frispark“ fra 1983. Teorien har to afgørende forudsætninger, hvis den skal bruges i en konkret historisk situation: for det første at der er tale om fodboldspillende arbejdere, og for det andet at disse kom fra land til by og var 1. generationsarbejdere. Uden at føre nogen form for bevis, postulerer Bertelsen, at boldspillerne i Frem var tidligere landboere. Misforståelsen synes at opstå ved, at Bertelsen antager, at hvis man er tilhænger eller medlem af partiet venstre, må man være en eller anden form for bonde eller have tilknytning til bondelivet, mens virkeligheden er, at stift-

FØDELSSTED	ANTAL	%
BYER UDENFOR KØBENHAVN	12	23
KØBENHAVN	39	73
LANDET	2	4
I ALT	53	100

skema 2.

terne og venstrefolkene i Frem tilhørte det nye liberale borgerskab i København (Heilbuth, E. Staal, Østrup etc.) 41). Den anden forudsætning er, at klubbens medlemmer rent faktisk var arbejdere. Som ovenfor vist i skema 1. var Frem den socialt bredest sammensatte klub af de nævnte 4 med 42% fra arbejderklassen og de øvrige 58% fra middel- og overklassen. Så at påstå at Frem var en arbejderklub, er en overdriivelse - gruppen udgjorde trods alt mindre end halvdelen af medlemmerne.

Hvis teorien nogen sinde skal verificeres vil det være nødvendigt at undersøge om fodboldklubbernes medlemmer var indvandrere fra landet, som søgte sit kulturopprør sublimeret eller mindsket i en social og kulturel underskudssituation i København i selve fodboldens verden. Det er sammenfaldet mellem sportens opkomst og de enorme indvandringstal til København i 1880'erne og 1890'erne, der har givet anledning til at forudsætte en sammenhæng mellem disse to forhold. Indvandringen til København var størst i 1890'erne. Her er det værd at notere, at kun ca. 500 spillede fodbold og/eller cricket i København i midten af 1890'erne (og hvis cricketspillerne kunne fratrækkes, ville tallet blive endnu lavere). Hvis man tager de 5-8 klubber, der eksisterede i midten af 1890'erne og udelukker de ovennævnte overklasseklubber er der kun 2-5 klubber tilbage (Frem, ØB, Efterslægten (uddannelsesinstitution), Dana og Nylon). Af disse eksisterer der i dag kun medlemslister for Boldklubben Frem, og Frem er således eneste klub, der reelt kan udsige noget om denne relation. Det har været muligt at undersøge fødselsstedet for

Frems medlemmer, idet medlemslisten for 1892/93 opgav adresse på medlemmerne. Af de 83 medlemmer var det kun muligt at spore 53.

De 53 personer er ligeligt og relativt fordelt på de sociale kategorier 42). Hvis man med forsigtighed skal udtale sig på baggrund af 53 personer, bekræfter ovennævnte tal i højere grad tesen om den nære relation mellem urbanitet, industrialisering og sportens kropslige legemliggørelse af kapitalismens kumulative bevidsthedsform og ikke agrare bevidstheds- og omgangsformer 43). Dette udelukker jo på ingen måde Kayser Nielsens tese om utopiske kim i sportens grundlag, men udelukker til gengæld brugen af tesserne, som Bertelsen har gjort det!!

De baneejende - et magtmonopol i dansk fodbold

Da Københavns Kommune i 1880'erne og begyndelsen af 1890'erne afviser DBU's krav om tildeling af spillearealer, tog KB sagen i egen hånd. I løbet af 1892 optog KB forhandlinger med det Højre-dominerede styre på Københavns Rådhus. Kommunen tilbød i slutningen af 1892 KB et areal på 4 tdr. på området omkring Julius Thomsens Plads og Sct. Markus allé (der hvor Forum ligger i dag). Dengang hørte dette område under Københavns Kommune (nu Frederiksberg Kommune). Lejen af arealet blev fastsat til kr. 1600,00 om året - et gigantisk beløb for småklubberne med 20-30 medlemmer, hvis kontingent lå på ca. 50 øre om måneden. KB anlagde i løbet af 1894 et eksklusivt tennisanlæg og fodboldstadion. De samlede anlægsudgifter beløb sig til ca. kr. 15.000,00,

som klubben selv finansierede. Men afdrage-
ne kom, alle fodboldklubberne under DBU,
inddirekte til at betale.

DBU blev fra stiftelsen og frem til 1903
styret af AB, KB og B 93. I 1894 tvang KB's
bestyrelsesmedlemmer i DBU de øvrige
klubber til at underskrive en kontrakt, der
sikrede KB samtlige kampe i DBU's regi til
at blive spillet på KB's nye stadion. Kontrak-
ten sagde, at i kampe, hvor KB deltog, skulle
KB have 75% af indtægten og i kampe, hvor
de øvrige klubber skulle benytte KB's sta-
dion, skulle KB have 50% af indtægten (selv-
om klubben ikke spillede), mens de to spil-
lende klubber hver skulle dele 50% af entre-
indtægten ligeligt. DBU forpligtede i kon-
trakten samtlige klubber til, at alle officielle
fodboldkampe (internationale kampe, lands-
kampe, turnerings- og pokalkampe) skulle
afvikles på KB's stadion. Samtlige klubber
modsatte sig forslaget, men blev tvunget af
KB til at bøje nakken (44). Efter denne epi-
sode begyndte AB og B 93 selv at søge efter
spillearealer, hvor de kunne opnå samme
rettigheder og status som KB. Klubberne
søgte ligeledes Københavns Kommune og
magistrat om spillepladser, hvilket først lyk-
kedes for B 93 i 1901 og AB i 1902. Kommu-
nen afsatte plads til AB og B 93 på selve
fælleden, hvor klubberne fik lov til at ind-
hegne og bygge på arealerne. KB acceptere-
de, at AB og B 93 opnåede samme rettighe-
der til entreindtægter i DBU's regi. Da Frem
erfarede, at det kunne lade sig gøre at formå
kommunen til at afsætte spillepladser til
enkeltklubber, søgte klubben ligeledes om
spilleplads. Det Højre-dominerede Rådhus
afslog symptomatisk nok den gamle Ven-
stre-klub, som ikke havde samme overklas-
sepræg som KB, AB og B93. Først da de
politiske venner - de liberale og Socialdemo-
kratiet - fik den første Overborgmester post
i 1903 kom der gled i sagerne. Kommunen
ved overborgmester Jens Jensen anviste
Frem et areal på Vesterbro i 1905. Frem's ry
som arbejderklasseklub stammer i virkelig-
heden fra denne flytning fra fælleden ud til
arbejderkvarteret på Vesterbro. Frem's til-
hørsforhold til de 3 overklasseklubber, stam-
mer så til gengæld fra, at klubben kom ind i
de baneejendes rækker og fik fællesinteresser
som baneejende klub med de øvrige

baneejende klubber. Disse 4 klubber ud-
gjorde herefter en samlet gruppe i DBU,
KBU og Stævnet (1910/11).

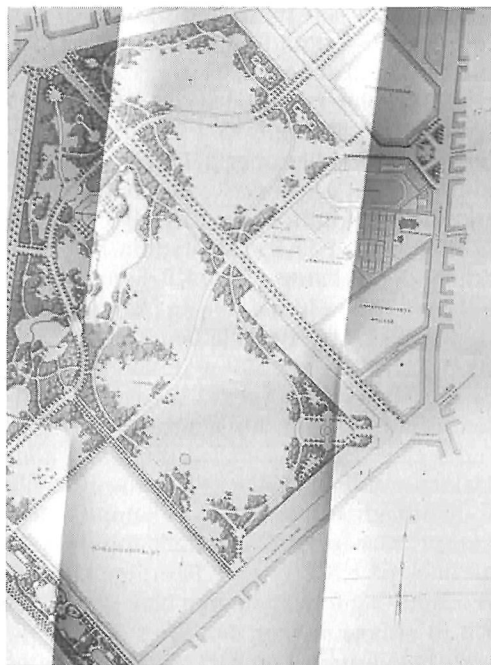
Fodboldspillet udvikling til massebevægelse

I årene efter 1900 skød fodboldforeningerne
frem som paddehatte. 1890'ernes krise var
ovre. Hvorfor nu det? Et forhold er helt
afgørende: Fodbold anbefaledes i 1896 til
skoleundervisning i faget gymnastik i Kul-
tusministeriets cirkulære af 31. august 1896
i „Cirkulære om indførelse af Lege og Bold-
spil i Skolerne“ (45). I gymnastikkommis-
sionens vejledning fra 1897 anbefalede kom-
missionen fodbold som særdeles velegnet
(46). Jo, gymnastiksagens kamp mod den
lystbetonede sport var efterhånden på re-
træte. Efter cirkulæret af 1896 søgte den
københavnske legepladsforening om opta-
gelse på finansloven fra april 1897. Finans-
ministeriet bevilgede et beløb på kr. 5000,00
over en tre-årig periode. Formålet med fore-
ningen var at udbrede kendskabet til ordne-
de lege og spil, herunder fodbold. Legeplads-
foreningen antog efter bevillingen et nyt
navn „Udvalget for danske Skolebørns Fæl-
leslege“, hvor Frederik Knudsen spillede en
helt afgørende rolle (se biografi andet steds
i denne årbog) (47). Udvalget rejste land og
rige rundt og afholdte kurser for skolelære-
re. I 1899 afholdte skolerne deres første tur-
nering, „Skolernes Pokalturnering“. Et kendt-
egn for denne periode var, at de mange
klubber der stiftedes i denne periode, blev
stiftet af meget unge mennesker (48). Et ken-
detegn der måske kan føres tilbage til, at
skoleelever i kraft af skolen fik et kendskab
til spillet, der gjorde det muligt selv at orga-
nisere fodbold i fritiden. Væksten gjaldt ikke
kun København. Efter århundredskiftet bli-
ver fodboldspillet en landsdækkende mas-
sebevægelse. L. Hartoft formand for Sjæl-
lands Boldspil-Union (SBU) i 1927 skrev i 25
årsjubelæumsskriftet, at kendskabet til fod-
bold og dets udbredelse i høj grad skyldtes
„Udvalgets“ arbejde og kurser for skolelæ-
rere (49). Der er ingen tvivl om, at skolerne
var fundamentet, som fodboldens udbre-
delse efter århundredskiftet blev bygget på.

Fra fælled til Fælledpark

Efter at „systemskiftet“ på Københavns Rådhus, hvor Socialdemokratiet og de liberale vælgerlister havde fået flertal var den første overborgmesterpost i 1903 ved Jens Jensen en realitet. Et af de første initiativer Jens Jensen tog var en nedsættelse af et udvalg, der skulle arbejde på at forvandle fælleden til en kæmpe bypark med Hyde Park i London som forbillede. Parken skulle indrettes med idræts- og legepladser for den københavnske befolkning. Det endelige resultat af planlægningen var tilendebragt i 1909, hvor det første parktræ blev plantet af Jens Jensen. En del af projektet var, at der skulle opføres et supermoderne idrætsanlæg kaldet „Københavns Idrætspark“, som fik overdraget 17 tdrl. for 99 år. De københavnske idrætsorganisationer blev overdraget anlægget som en selvejende institution. K.I. er en af Danmarkshistoriens første pluralistisk sammensatte institution. Det var således KBU, der skulle have fast plads i K.I.'s organer. KBU blev stiftet i 1903, da DBU blev forvandlet til en paraplyorganisation bestående af de lokale unioner fra København, Sjælland og Jylland. Som en del af sportsanlægget var der planlagt dels et Stadion kaldet „Idrætsparken“ og dels et Fælledklubhus til de mange fælledklubber.

På dette tidspunkt havde de baneejende klubber og fælledklubberne indgået et kompromis om, at selvom de baneejende klubber udgjorde et klubmæssigt mindretal og fælledklubberne et flertal, skulle de baneejende fast have 3 pladser i bestyrelsen og fælledklubberne 2. Med opførelsen af Idrætsparken var der lagt en bombe under hele magtforholdet i KBU og dermed DBU, der kontrolleredes af KBU. Med opvisningsbanen ville Fælledklubberne pludselig kunne løsrive sig fra de baneejende klubbers kontraktkrav om, at alle officielle fodboldkampe i KBU's regi skulle afvikles på de baneejende klubbers stadions, som gav disse klubber en massiv økonomisk basis. KBU's samlede bestyrelse var indstillet på, at der ville opstå nye tider for hele den københavnske fodboldverden, når Idrætsparken stod færdig. Men en gruppe af folk fra de 4 baneejende klubber begyndte i november

Plan over det vedtagne Fælledparkprojekt fra 1909. Midt på højre side ses "Københavns Idrætspark", som det så ud i 1911. Efter dattidens forhold - et super moderne stadion

måned i 1910 i al hemmelighed at planlægge et kup mod hele KBU's bestyrelse 50). Alle metoder blev taget i anvendelse - lige fra manipulationer med forretningsordenen til forsøg på at købe stemmer blandt fælledklubberne. Fælledklubben Dania lod sig lokke og stemte senere sammen med de baneejende. Dette blev klubbens død - den blev frosset ud af de øvrige fælledklubber og uddøde i 1912. Bagholdsangrebet virkede dobbelt-hårdt for de baneejende klubbers egne bestyrelsesmedlemmer i KBU, der stadig i 1928 i KBU's 25 årsjubilmæsskrift gav udtryk for denne skuffelse. Gamle krige plejer ellers aldrig at optræde i jubilæumsskrifter! Problemet var, at kupmagergruppen havde gennemskuet, at fælledklubberne på længere sigt ville få flertal i KBU, og dermed ville overklasseklubberne miste magten, og hvad måske værre var, de ville miste enorme indtægter. Da kupmagergruppen på den ordinære generalforsamling i 1911 i KBU erfarede, at de ikke havde et

flertal bag sig udvandrede gruppen. De fik deres klubbers bestyrelse til at bakke dem op og fik senere bestyrelsesmedlemmerne fra de baneejende klubber til at trække sig. Udgangen på det hele blev, at i løbet af 4 ekstraordinære generalforsamlinger i 1911 vandt de baneejende klubber slaget om KBU og sammensatte nye regler til valg af bestyrelse i KBU, der umuliggjorde, at de mange fælledklubber kunne overtage magten. Denne magtkonstellation holdt sig helt frem til 1936!!

Da Københavns magistrat i 1910 erfarede, at der var optræk til modsætninger mellem de baneejende og fælledklubberne, og at KBU ville kunne udelukke fælledklubberne fra Fælledklubhuset, vedtog Borgerrepræsentationen, at det opførte Fælledklubhus, som fælledklubberne kunne benytte som klubhus med omklædningsfaciliteter, ikke skulle høre ind under K.I., men direkte under kommunen, således at såvel fælledklubber under KBU som udenfor kunne benytte anlægget 51).

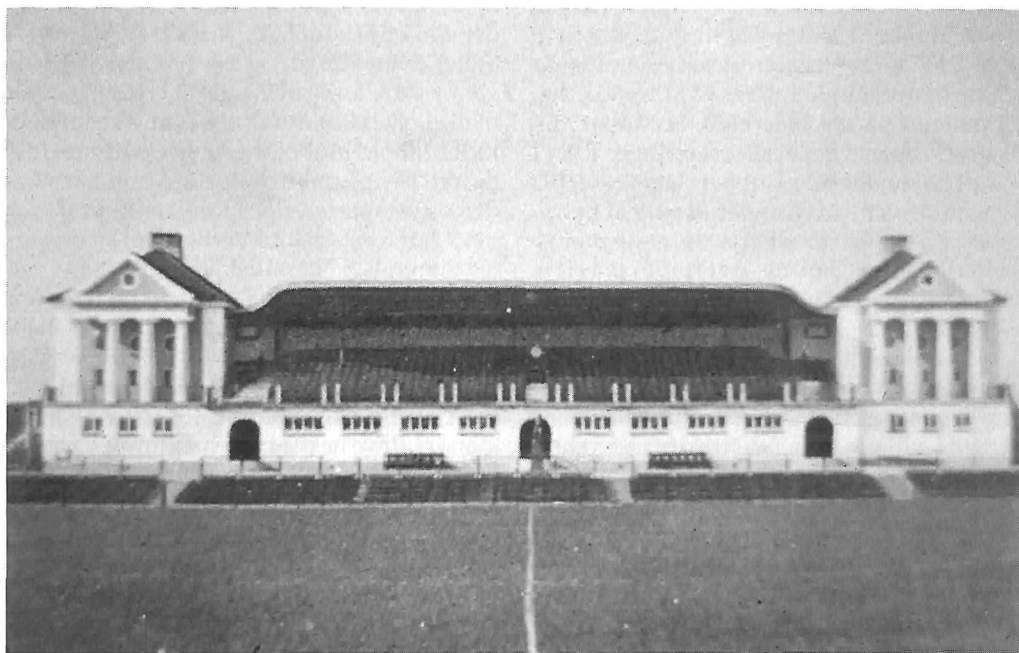
Københavns fremtidige organisationsudvikling

Opkomsten af Dansk Arbejder-Idræt (DAI) er altid blevet kædet sammen med en centralistisk beslutning taget i Socialdemokratiet i 1929. Årsagen til at Socialdemokratiet blev opfordret til at organisere arbejderidrætten, var frygten for som i Tyskland, at kommunisterne skulle sætte sig på dette område. Sådan er historien beskrevet i de få fremstillinger om DAI's opkomst i Danmark 52). En kausalitet der går oppefra og ned - men måske er historien en helt anden. Ikølvandet på konflikten og udgangen derpå i 1911, blev der i 1912 stiftet fire lokale unioner i København - Nørrebros Boldspil-Union, Valby Boldspil-Union, Nordre-Birk Boldspil-Union og Amager Boldspil Union. Disse unioner slog sig i 1917 sammen under Københavns Forstadsklubber Boldspil-Union. Unionen havde tilsammen ca. 1500 medlemmer 53). Samme år havde KBU ialt ca. 4300 aktive 54). De baneejende udgjorde ca. 3100 og i hvert fald 3/4 var tennismedlemmer i disse klubber. Tennis hørte under DBU frem til 1920 og talte med i unionens

medlemstal. Der var således ca. 1900-2000, der spillede fodbold og cricket i KBU i 1917. Tallet er maximalt, og der har sandsynligvis været færre antal dels pga. at cricket har talt med, og dels kan det aflæsses af, hvor mange fodboldhold klubberne havde på dette tidspunkt. De to konkurrerende unioner har således været næsten lige store, og til trods for dette har forstadsklubberne levet en upåagtet tilværelse. Forstadsklubberne søgte om optagelse i KBU i 1918 og blev optaget som en underafdeling uden indflydelse i KBU!!! De dårlige erfaringer med KBU betød, at fodboldklubberne udenfor KBU samledes sig i en ny organisation i 1926 ved navn „Småklubbernes Sammenslutning“. Denne sammenslutning voksede hurtigt og havde i 1929 33 medlemsklubber 55). Stifteren af DAI Aage Hermann tog i 1929 kontakt til sammenslutningen og opfordrede denne til at skifte navn til Arbejdernes Boldspil-Union, hvilket sammenslutningen tilsluttede sig. Aage Hermann overtalte 2 måneder senere ABU til at træde ind i et endnu ikke stiftet forbund ved navn DAI 56). ABU indvilgede og udgjorde byggestenen og kernen i DAI i DAI's første periode. Stiftelsen af DAI ville aldrig have været så smertefri og medlemstallet så stort, som tilfældet var uden KBU's klassepolitik. DAI var ikke kun et centralistisk påfund, men havde også en materialiseret utilfredshed at bygge på.

Afslutning og perspektiveringer

Da jeg i sin tid engang i løbet af 1988 begyndte at arbejde med fodboldspillets historie, havde jeg den intention, at NU skulle teoriene verificeres af „historikerens“ arbejde. Men som artiklen viser, bygger de fleste teoritiltag og abstraktioner på myter og påstande på „den blinde side“ af kildernes kedelige „sandhed“. Et andet eksempel på, hvor svært det er at bevæge sig på en høj abstraktion til en konkret historisk virkelighed, er teorien om forholdet mellem social bevidsthed som erfarings- og adfærdsgrundlag for sammenspillets opkomst i fodboldspillet. Hans Jørgen Nielsen introducerede i 1978 i en artikel i dagbladet „Information“, som senere tryktes i bogform, i 1980

Fælledklubhuset set fra bagsiden, der vender ind mod Idrætsparkens opvisningsbane. Fælledklubhuset blev hjemsted for de mange fælledklubber i København. Fælledklubberne havde omklædnings- og banefaciliteter, kantine og klubhuslokaler. I dag er fælledklubberne henvist til kælderens under cementtribunen.

teorien om, at arbejderklubberne gennemførte sammenspillets kunst i fodbold. To spilsystemer stod overfor hinanden. Overklassens eller borgerens dribblefodbold og arbejderklassens kollektive og solidariske sammenspil. I arbejderklassen løfter man i flok, mens individualiteten og egoismen gror blandt borgere. Dette har faktisk været en ugendrivelig „sandhed“ i mange år.

Men den „rigtige“ historie er, at overklasseklubberne i DBU i 1898 inviterede det skotske hold „Queens Park“ til Danmark. Her mødte et udvalgt DBU-hold skotterne. Herom skriver Nils Middelboe:

Omtrent på dette tidspunkt skete der noget epokegørende i dansk Fodbold. Det var den skotske Amatørklub, Queens Park's Besøg i Maj-Juni Maaned 1898. Ved et enestaaende Tilfælde saa jeg, sammen med min Bro'r Einar, rigtigt Fodboldspil for første Gang, det blev spillet herhjemme. 57)

Fra denne dag opstod der en „skotsk fodboldfeber“ i de københavnske DBU-klub-

ber. Sammenspillets kunst skulle læres, som skotterne mestrede det. De baneejende klubber indførte det skotske sammenspilssystem, og de fremtidige DBU-instruktører, som tog rundt i landets klubber kom fra de baneejende klubber. De baneejende klubber mestrede efterhånden spilsystemer, og i 1910 bestod landsholdet, der mødte England på KB's bane, udelukkende af baneejende klubbers spillere. Vi bankede, som det første land nogensinde, England med 2-1. Uden at gå i dybden skal det blot nævnes, at KB allerede i 1890 forsøgte at fastholde sammenspilssystemer 58). Sammenspillets indførelse i Danmark må tilskrives overklasseklubberne i Danmark 59). Et andet forhold, som ingen har været opmærksom på, var de eksisterende off-side-regler, der nødvendigvis medførte, at boldholderen måtte dribble sig frem på banen, idet off-side-reglen forbød at spille en medspiller længere fremme på banen (denne regel eksisterer stadig i den engelske udgave af rugby)

(se i øvrigt afsnittet ovenfor: Fodboldspilletts første år i Danmark).

Generelt kan man sige om de hidtidige fremstillinger: Arbejderklassen har fået en før og alt for tidlig rolle. Fodbold blev først arbejderklassens spil efter år 1900. Overklassen dominerede såvel organisatorisk - som i antal af udøvende fodboldspillere - som i spilsystemers indførelse. Ligeledes er fodboldspilletts udbredelse og gennembrud blevet tillagt et for tidligt tidspunkt.

Mentalitetshistorisk betragtet er det måske heller ikke så underligt endda: nemlig at industrialiseringens og kapitaliseringens logik og habitus i højere grad må forventes at være synlig i den nye magtrelation omkring kapitalismens gennembrud, som borgerskabet var bærere af. Måske kan der argumenteres for, at fodbold i stor udstrækning i sportens tidlige fase fortrinsvis blev udøvet af mænd under uddannelse i København - den kommende magt og bærere af tidens nye trends.

Noter:

- 1) Kayser Nielsen: *De (h)vide mål og det grønne græs*. Den jyske Historiker 19/20 1981 A.
- 2) Kayser Nielsen: *Sport, kultur og utopi*. Bidrag nr 13/14 1981 B.
- 3) Hans Jørgen Nielsen: *Billeder i en verden i bevægelse*. !1980. Trykt første gang i Information 1978.
- 4) Kayser Nielsen 1981 B.
- 5) Hans Helge Madsen: *Østerbros herligheder*. København 1986. s. 41.
- 6) *Haandbog i Cricket og Håndbold*. København 1866. Rigsarkivet under DBU.
- 7) s. sted.
- 8) KB 1901 s. 17.
- 9) Frederik Knudsen: *Lege og Boldspil*. København 1931. Langboldspillet.
- 10) Cirkulære om optagelse af cricket på de lærde skole i Danmark. Tidsskrift for sport 1885 s. 269-274 og William Hovgaard: *Sport* København 1888 s. 39.
- 11) Tidsskrift for sport s. sted.
- 12) Der fandtes dog to andre cricketklubber ved navn Dæk og Københavns Cricketklub, som fusionerede med KB i 1880 umiddelbart efter deres stiftelser. Toft s.13-14.
- 13) KB's forhandlingsprotokol oktober 1878.
- 14) Tidsskrift for sport 1884 s. 540 og 1886 (samtlige fodboldreferater) og gengivelse af KB's generalforsamlingsreferat for 1885 i Tidsskrift for sport 1885 s. 516.
- 15) Tidsskrift for sport 1887 s. 114-120 og J. Gandil: *Dansk Fodbold*. s. 26-30. København 1939.
- 16) Gandil 1939 s. 30 og Tidsskrift for Sport 1887 s. 267-69.
- 17) Ebbe Hansen 1981 har i sin fremstilling af DAI og arbejdernes tidlige sports- og idrætsudvikling indplaceret disse sportsklubber i en produktionsmådediskussion, hvor arbejderbevidstheden endnu var „umoden“ grundet Danmarks manglende industriudvikling, og at disse klubber derfor repræsenterede en lavsbestemt bevidsthedsform (s. 146). Hansen er ikke opmærksom på, at disse sportsklubber netop stiftedes i fagforeningsregi.
- 18) Tidsskriftet Idræt 1895 30.5., Typografernes Sportsklub 1912 s. 5-11., Social-demokraten 1887 15-3. og 20-4., og Tidsskrift for Sport 1887 s. 478 og Dansk Sportstidende 1888-95.
- 19) Typografernes sportsklub 1912 s. 5-11 og s. 126.
- 20) Axel Holm og Kjeld Johansen: København 1840-1940. København 1941. s. 39ff.
- 21) Samling af bestemmelser vedrørende Københavns Kommune 1864-1874 6/6 1867. København 1878.
- 22) Borgerrepræsentationens Forhandlinger (BRF) 65.årg. 3.okt.1904.
- 23) Dansk Sportstidende 1888 s. 384-85.
- 24) Som note 23.
- 25) Boldklubben Frem's forhandlingsprotokoller april 1889.
- 26) Dansk Sportstidende 1889 s. 183 og DBU's forhandlingsprotokol 1889.
- 27) DBU's forhandlingsprotokoller 1889-1895.
- 28) Niels Kayser Nielsen: *Et overset kapitel - om sporten og gårdmandslinjen i dansk idræts historie*. s. 188ff. I: Den engelske sports gennembrud i Norden DHL 1989.
- 29) Denne vurdering er foretaget på baggrund af følgende kildekategorier:
  1. Indsamling af alt eksisterende kilde-materiale fra før år 1900 i de københavnske klubber. Desværre er der gået utrolig meget tabt, men KB, Frem, AB, ØB og B 93 har bevaret store dele af deres arkiver (ofte fundet mellem pølsepapir og hjørneflag).
  2. Gennemlæsning af samtlige sports- og idrætstidsskrifter for hele perioden.
  3. DBU's arkiv og Rigsarkivets DBU-materiale.
  4. Aviser: Social-Demokraten 1887, 1895, 1898 og 1900, Politiken 1898 og 1900 og Berlingske Tidende 1898 og 1900.
  5. J. Gandil: *Dansk Fodbold*. 50 års jubilæumsskrift for DBU i 1939 (en hovedkilde til fodboldspilletts tidlige historie).

- 30) Eksempler: Metropolitanskolen, Hauchs skole, Nørrebro latin- og realskole, Hygeia (studenteklub), Jonstrup Seminarium, Slomanns skole, Orlovsværftselevskole, Officerskolen på Frederiksberg (FB), Efterslægten, Velgjørenhedsselskabets skole, Westendske institut, Polyteknisk, Melchioranernes B. og Fredericiastud. Disse 14 klubber stiftedes i skole- og uddannelsessammenhæng. De 14 klubber, der her er registreret som stiftet frem til maj 1889, er alle klubber, som jeg ved gennemgangen af samtlige kilder er støt på. Udover disse fandtes der jo ganske givet endnu flere, som jeg bare aldrig er støt på!!!
- 31) DBU's forhandlingsprotokol 1889.
- 32) Gandil 1939 s. 48ff.
- 33) Se note 29.
- 34) Gandil 1939 s. 27f.
- 35) Anders W. Bertelsen: *Frispark*. København 1983 s. 39f.
- 36) Overklassegruppen består af folk med universitetsgrad, selvstændige erhvervsfolk og direktører herunder veksellere og grossererere, folk med adelstitlerne greve og baron og officerer fra lieutenant og opefter. Desuden er studerende fra højere læreranstalter med titlet som stud. med. polyt. theol. jur. og mag. Dette valg begrundes med, at folk med universitetsstudier bag sig enten allerede tilhører overklassen eller kommer til det. I middelklassen er folkeskolelærere, kontorister og assistenter placeret sammen med selvstændige håndværksmestre. I gruppen med arbejderklassefolk er såvel faglærte som ufaglærte placeret. Udfærdigelsen af optællingen er foretaget på følgende præmisser: Alle kvinder er taget ud, for det første fordi gruppen ikke talte med i DBU's officielle tal, og for det andet fordi kvinderne blot var tituleret med „Frøken“ og „Frue“. Der var kvindelige medlemmer i B93 og KB og ikke i Frem. Alle passive medlemmer er trukket ud, idet disse heller ikke talte med i DBU's officielle tal, og fordi interessen her fokuserer på den fodboldudøvende. Alle medlemmer, hvis titel ikke var nævnt er ikke talt med, således at det aktive medlemstal er tendentielt højere.
- 37) Bertelsen 1983, Ebbe Hansen 1981, Bonde 1986 og Karl Christensen 1983.
- 38) Jeg er her citeret i Hans Bondes bog s. 154 note 65 med henvisning til mit speciale fra 1990 for, at overklassen lod fodboldspillet ligge til fordel for tennis, hvilket jeg ikke kan forstå. Dette nævner jeg intet steds. Tværtimod er fordømmene i overklassen mod fodbold efterhånden forsvundet, og overklasseklubbernes fodboldspillere steg kraftigt i antal ovenpå 1890'ernes krise!!!!
- 39) Bonde 1986 157ff, Bertelsen 1983 s. 19ff, Christensen 1986 s. 25f og s.28f.
- 40) Kayser Nielsen 1981B.
- 41) Bertelsen 1983 s.16-42.
- 42) Toft 1990 s. 78f. Kun større købstæder er medregnet som byer udenfor København.
- 43) Hans Bonde har ligeledes med inspiration fra KayserNielsens Utopi-artikel fra 1981 taget dette emne op i artiklen Frem med bolden fra 1986. Bonde konkluderer på baggrund af Niels Ole Finnemanns bog i Broderskabets ånd, at sporten på linie med socialdemokratismen, grundtvigianismen og det moderne gennembrud kan opfattes som et 4. hjul til disse kumulative bevægelser. Der er dog her tale om paradigmesammenblanding, idet Finnemann udelukkende taler om *frigørelsesbevægelser*, der indeholder kumulative træk.
- 44) DBU's forhandlingsprotokoller 1894/95.
- 45) Idræt 1899 s. 663.
- 46) Gymnastikkommissionens vejledning af 1897 s. 66.
- 47) Idræt 1899 s. 663.
- 48) Toft 1990 s. 108.
- 49) SBU 25 år 1902-1927 indledning.
- 50) Protokol med disse møder er fundet i AB's arkiv. Protokollen er ført fra november 1910 til juli 1911.
- 51) Borgerrepræsentationens forhandlinger 71. årg. bind 1 u. Fælledparken og 72. årg. bind 1 under Fælledparken og K.I.
- 52) Hansen 1981 s. 152ff.
- 53) Fodboldbladet 1917 nr. 27. Organ for disse unioner.
- 54) KBU's protokoller 1917.
- 55) Dansk idræts bog s.1093 og Dansk Sportsleksikon b.2 s.482 og DAI gennem 10 år s. 7.
- 56) Som note 55.
- 57) Middelboe 1944 s. 9.
- 58) Markmann 1890 s. 516.
- 59) Se endvidere Toft 1990 s. 81ff.

Litteratur:

- Alstrup, Aksel: *Jysk fodbold i fortid og nutid*. Odense 1950 og 1953.
- Andersen, Evald: *Dansk Boldspil-Union 1889-1964*. København 1964.
- Bertelsen, Anders W.: *Frispark*. København 1983.
- Bonde, Hans: *Frem med bolden! Utopi og fremskridtsideologi i den tidlige danske arbejdersport (1880-1920)*. SFAH København 1986.
- Bonde, Hans: *Mandighed og sport*. OU 1991.
- Christensen, Karl: *Fodboldspillet - teori, historie og fascination*. Speciale Aarhus Universitet 1983.
- Christen, Karl: *Hvorfor fodbold blev massespil i Danmark*. I: Idræthistorisk årbog 1986.
- Dansk Sportsleksikon*. København 1944.

Finnemann, Niels Ole: *I broderskabets ånd*. København 1985.

Gandil, Johannes: *Dansk fodbold*. København 1939.

Haandbog i Cricket og langbold. København 1866.

Gyldendals Danmarks Historie. bind 6.

Hansen, Ebbe: *Arbejderidrætten i Danmark med særlig henblik på DAL i perioden 1929-1943*. Den jyske historiker 19/20.1981.

Hansen, Victor: *Illustreret Idrætsbog*. København 1890/1893.

Hermann, Aage: *Dansk Idræts Bog*. København 1934

Holm, Axel og Kjeld Johansen: *København 1840-1940*. København 1941.

Hovgaard, W.: *Sport*. København 1988

KB 25 år. København 1901.

KBU 25 år. 1928.

Knudsen, Frederik: *Lege og boldspil*. København 1931.

Korsgaard, Ove: *Kampen om kroppen*. København 1982.

Madsen, Hans Helge: *Østerbros herligheder*. København 1986.

Middelboe, Nils: *KB-Chelsea og hjem igen*. København 1944.

Nielsen, Hans Jørgen: *Billeder i en verden i bevægelse*. 1980.

Nielsen, Niels Kayser: *De (h)vide mål og det grønne græs*. Den jyske historiker 19/20. 1981A.

Nielsen, Niels Kayser: *Sport, kultur og utopi*. Bidrag 13/14 1981B.

Nielsen, Niels Kayser: *Et overset kapitel - om sporten og gårdmandslinjen i dansk idræts historie*. I: Den engelske sports gennembrud i Norden DHL 1989

Nørregård, Helge: *Fodbold og samfund - udvikling, professionalisering*. Speciale Aarhus Universitet 1980.

SBU 25 år. København 1928.

Politikens Danmarks Historie. bind 11 og 12.

Toft, Jim: *Fodboldbanen kridtes op*. Speciale Københavns Universitet. 1990.

Typografernes sportsklub 1887-1912. København 1912.

Arkiver:

AB: Forhandlingsprotokol 1910-1911.

B 93: Medlemsprotokoller 1901-1902.

DBU: Forhandlingsprotokoller 1889-1899 og 1903-1914.

Frem: Forhandlingsprotokoller 1886-1890 og 1895-1910. Medlemslister 1892/3.

KB: Medlemslister 1885-1894. Forhandlingsprotokoller 1887-1892 og 1901-1909.

KBU: Medlemsoptegnelser 1903-1911.

Rigsarkivet: arkivnr. 10.519 DBU pakke 1-3.

Borgerrepræsentationens forhandlinger 1888-1911.

Samling af bestemmelser vedrørende Københavns Kommune 1864-1896 (3bind).

Medlemsblade:

Fodboldbladet 1916-1920: Officielt organ for Amager-BU, Nordre Birk-BU, Valby-BU og Nørrebro-BU.

Unionsbladet 1916: Officielt organ for Amager Boldspils-Union.

Aviser:

Berlingske Tidende 1898 og 1900.

Politiken 1898 og 1900

Social-Demokraten 1887, 1895, 1898 og 1900.

Tidskrifter:

Tidsskrift for sport 1884-1887.

Dansk Sportstidende 1888-1894.

Idræsttidende 1896.

Dansk Idrætsblad 1898-1908.

Idræt 1895-1901.

Boldbladet 1902.

Idrætten 1905-1912.

